

PLANLI BİR YÜKSEKÖĞRETİM DÜZENİ KURULAMAZ MI?

Prof. Dr. Mahmut ADEM*

YÖK öncesi yazılarımdan tanıyan meslektaşlarım, öğrencilerim sürekli soruyorlar: Neden üniversite konusunda yazmıyorsun?

Gerçekten de üniversite konusundaki araştırma ve inceleme çalışmalarım yirmi yıl öncesine gitmektedir. 1968 - 1969 yılında Paris'te Unesco'ya bağlı Uluslararası Eğitim Planlaması Enstitüsünün bir yıllık öğrenimi sonunda hazırladığım mezuniyet tezimin konusu "Türkiye'de Yükseköğretim Planlaması"dır. 1971 yılında Paris Üniversitesinde tamamladığım doktora tezimin başlığı şöyledir: "Türkiye'de Yükseköğretimin Ekonomik Yönleri, 1960-1969". Türkçe olarak 1973 yılında yayınlanan ilk inceleme yazımın başlığı "Üniversitelerin Planlama ve Ekonomik Sorunları"dır.

Bu yazıda, üniversitelerimizin birçok sorununa parmak basılıktan sonra, bu sorunlar:

1. "Özellikle planlama ve ekonomik sorunları üzerine bilimsel araştırmaların yapılması, bu araştırmaların ışığı altında reform tasarılarının hazırlanması",
2. "Her üniversitenin, Ulusal Üniversite Planlama Örgütüne bağlı ve üniversitenin her türlü planlama, ekonomik ve mali sorunlarından sorumlu bir birimin kurulması, böylece üniversitelerimizin de plan disiplini benimsemelerinin ve uygulamanın sağlanmış olabileceği" olarak özetlenmişti.

Aksi takdirde üniversitelerin, halen ülkemizde olduğu gibi, hızla değişen toplumun gereksinmelerine yeterli olamayacağı belirtilmişti bu yazıda.

1975 yılında yayınlanmış olan bir başka incelememin başlığı "Yükseköğretimde Sosyal Hizmetler ve Ekonomik Sorunları"². Aynı yılki ikinci incelememin konusu da şöyledir: Yükseköğretimin Verimlilik ve

(*) Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi, Eğitim Yönetimi ve Planlaması Bölümü Öğretim Üyesi.

(1) A.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi. Cem Sar'a Armağan. Cilt XXVII, Sayı 3 Ankara: 19 s. 913 - 943.

(2) A.Ü. Eğitim Fakültesi Dergisi. Cilt 7, Sayı: 1-4, Ankara: 1975. s. 90 - 112.

Planlama Sorunları"³. 1976 yılında yayınlanan bir diğer incelememin başlığı "Türkiye'de Yükseköğretim Harcamalarının Çözümlemesi"⁴. Bir yıl sonraki başka bir makalemin konusu "Yükseköğretim Planlaması"dır⁵. Aynı yıl Milliyet Gazetesinde yayınlanan makalemin başlığı Üniversite Yönetiminde Çağın Gereklileri... "dir⁶. Bu yazı şöyle son buluyor: "Üniversite yönetim organlarına, yalnız ve yalnız profesörler seçilmekte, üniversitenin öteki üye ve mensupları hiçbir organda temsil edilmemektedir. Bu tür "demokratik" ve "kendi kendine bir üniversite yönetimi" dünyada yalnız Türkiye'de vardır. Bunun adına ataerkil (pederşahi) yönetim ya da "profesörler egemenliği" demek daha uygun düşebilir. 1978 yılında yine Milliyet'te yayınlanan "Eğitime Kadar Giren Savurganlık"⁷. adlı yazıda aynen şöyle demiştim: "Üniversitesi, akademisi, yüksekokulu, tümüyle yükseköğretim bütünleştirilmeli ve ulusal düzeyde, mevcut Yükseköğretim Kuruluna (YÖK) göre, daha işlerlik kazanmış bir örgütçe tutarlı biçimde planlanmalıdır." Yine aynı gazetede yayınlanan bir diğer makalemin konusu: "Üniversite Kargaşası ve Yasa Tasarısı"dır⁸. Bu yazı da şöyle son bulmaktadır:

"Tüm yükseköğretim kurumlarını bir plan disiplini içinde birleştirmek, kuşkusuz olumlu bir gelişmedir. Ancak aynı anda belirli sayıda öğretim üyesi yetiştirilmeden, üniversite çatısı altında toplanan yüksekokul ve eğitim enstitülerinin fakülteye dönüştürülmesi, üniversite öğretim üyeliği ile eşdeğerde olmayan bir bölüm profesör, doçent hatta yüksekokul öğretmenlerine "öğretim üyesi" denilmesi, öğretimin niteliğini olumsuz yönde etkileyecektir. Üniversitelerde temel olan niteliktir. Nicelik, niteliğe yeğlenmemelidir."

Bir diğer gazete makalemin konusu şudur: "Türkiye'de Üniversiteye Kimler Girebiliyor?"⁹. Bu yazıda verilmek istenen mesaj özetle şudur:

"Üniversiteye girişte Türkiye'de Batı kökenlilere oranla Doğu ve Güneydoğu kökenliler, kentlilere oranla köylüler, erkeklere oranla kızlar, varlıklılara oranla yoksullar daha az şansa sahip bulunmaktadır. Bu ise, Anayasada anlatımını bulan "sosyal adalet" ve eğitimin temel ilkesi olan "fırsat ve olanak eşitliğine" taban tabana zıt düşmektedir. Türkiye'de süre yitirilmeden planlı bir eğitim düzeni kurulmalıdır... Tüm yükseköğretim bir plan disiplini içinde birleştirilmelidir."

(3) Verimlilik Dergisi. Milli Produktive Merkezi. Ankara: 1975. s. 90-112.

(4) A.Ü. Eğitim Fakültesi Dergisi. Cilt 8. sayı: 1-4. Ankara: 1976.

(5) A.Ü. Eğitim Fakültesi Dergisi. Cilt 9. Sayı: 1-4. Ankara: 1977.

(6) Milliyet Gazetesi. 22.7.1977

(7) Milliyet Gazetesi. 15.9.1978

(8) Milliyet Gazetesi. 23.8.1980

(9) Milliyet Gazetesi. 23.8.1980

1981 yılında yayımlanan bir inceleme yazımın başlığı şöyle: "Planlı Bir Yükseköğretim Düzeni Kurulamaz mı?"¹⁰. Önceki yazılarda olduğu gibi bu yazımda da, bir "Yükseköğretim Planlama Örgütü" kurulması özlemi yinelenmişti.

Nitekim 6.11.1981 tarih ve 2547 sayılı Yükseköğretim Kanunu'nun gerekçesinde de, yükseköğretimin plansızlığı vurgulanmıştır.

"Yükseköğretim kurumlarının kurulmasında ilke olabilecek 'yükseköğretim kurumlarının kalkınma planlarında hedef olarak seçilmiş tarım ve sanayileşmeye yönelik altyapının olduğu', 'sosyo - ekonomik gelişmenin mevcut olduğu' ve 'yükseköğretim kurumlarının genellikle gelişmesi gereken bölgelere' yayılması gibi araştırmalara dayalı olgulara rağmen; anılan ilkeler çoğu zaman ihmal edilmiş ve kısa sürede mevcut **üniversite sayısı planlamasız 9'dan 19'a çıkarılmış**; aynı nitelikteki atılım akademi ve yüksekokulların kurulmasında da izlenmiştir."

"Yeni üniversite ve yan kuruluşlarının ve diğer kurumlarının kurulması konusunda, planlarda her konunun ayrı projeler halinde ele alınarak tüm olanaklar sağlandıktan sonra kuruluşa geçilmesi öngörülmüşken; öğretim üyeleri açısından dengeli bir dağılımın veya rotasyonun belli bir yöntemle bağlanması, tamgün yasaasının kesin bir şekilde uygulanması, öğretim üyesi ihtiyacının karşılanması gibi hususlar gerçekleştirilmeksizin yeni kurumlar açılması yoluna gidilmiştir. Ancak üniversiteler ve diğer kurumların gelişmeleri çok yavaş devam edegelmiş ve öğrenci kapasitesinde de özellikle ihtiyaç duyulan insangücünü yetiştirme açısından özlenen artış sağlanamamıştır."

Açık yükseköğretim uygulaması ile hızlandırılmış eğitim programları, uygulaması daha çok öğretmen yetiştirmeye yönelik olmuş ve sonuçta milli Eğitim Bakanlığı ihtiyacının çok üstünde ve bugün için yeniden hizmetiçi eğitim verilmesi yoluyla nitelik kazandırılması gereken büyük sayıda bir öğretmen kitlesi oluşturulmuştur.

Kapasite artırma endişesi ile öğretim olanakları gerçekleştirilmeden açılan yükseköğretim kurumlarında, öğretim gereken düzeyde sürdürülememekte ve yerleşik öğretim üyelerinin bulunmaması nedeniyle, yapılan öğretim büyük harcamaları gerektirmektedir. Anılan husus, öğretim üyelerinin toplandığı büyük şehirlerdeki kurumların mezunları ile öğretim üyesi sıkıntısı çeken ve aynı diplomayı veren diğer kurumların mezunları arasında da ülke menfaatlerini zedeleyen nitelik farklarına neden olmaktadır.

Yükseköğretim kurumlarının sağladıkları eğitim olanaklarının sayısal yetersizliğinin ve bazı kurumlarda niteliksizliğinin yanı sıra ülkenin

insangücü ihtiyaçları açısından tutarsız ve kurumlararası dağılım yönünden dengesiz bir görümün içinde olması nedeniyle; kalkınma planlarında öngörülen insangücünün yetiştirilmesi yerine sürekli olarak aynı alana yönelik insangücü yetiştirilmesi ağırlık kazanmıştır.

Öte yandan plan hedeflerini ve eğitim standartlarını düşürmeksizin, sadece yükseköğrenime olan talebin baskısını hafifletmek amacıyla, gerekli önhazırlıklar tamamlanmadan ve koşullara uygunluğu sağlanmadan, geçiştirici bir önlem olarak girişilen önlisans, açık öğretim uygulamaları yeni ve önemli boyutlara ulaşan sorunlar olmaktan öte bir sonuç sağlayamamıştır. Açık yükseköğretim uygulaması ile hızlandırılmış eğitim programları uygulaması daha çok öğretmen yetiştirmeye yönelik olmuştur ve sonuçta, Milli Eğitim Bakanlığı gereksinmesinin çok üstünde ve bugün için nitelik kazandırılması gereken büyük sayıda bir öğretmen kitlesi oluşturmuştur.

Yükseköğretim kurumlarındaki öğretim elemanlarının genellikle "pedagojik eğitimden" geçmemiş olmaları, kendi alanlarının gerektirdiği özel öğretim yöntemlerinden, çağın eğitime getirdiği sorunlardan ve bunların çözüm yollarından yeterince bilgi sahibi olmamaları, verilen eğitimin niteliğini etkilemiştir.

Yükseköğretimde bütünlüğün ve öğretim elemanı ihtiyacının gerçekçi olarak karşılanamamasının bir başka nedeni de akademik unvan ve yetkilerin tüm yükseköğretim kurumlarında geçerli ve tutarlı ölçülere bağlanamamış olmasıdır.

Yükseköğretim kurumlarımızın büyük bir kısmında gerçekleştirilemeyen veya işletemeyen rehberlik hizmetleri, sosyal çalışmalar ve yönetime katılma, öğrencilerin not, kitap ve benzeri konulardaki ihtiyaçlarının giderilememesi, ruh ve beden sağlığı hizmetlerinin sağlanamaması, disiplin ve yükümlülük esaslarının saptanamamış olması gibi konuların mevcut oluşu, yetiştirilmesi gereken insangücünün, nitelikleri açısından eksik kalmasına neden olmuştur.

Sonuç olarak:

Milli Eğitim sistemimizin üst kademesini oluşturan yükseköğretimimizin ve yükseköğretim kurumlarımızın:

- a. Çağdaş bilim ve teknoloji gerekleri ve Devlet Kalkınma Planları hedefleri doğrultusunda, kendi incangücü ve maddi kaynaklarını en rasyonel, etkili ve ekonomik şekilde kullanmalarını,
- b. Yurt kalkınmasının ihtiyaç duyduğu insangücünü Milli Eğitim Temel Kanunu'nda belirtilen niteliklere sahip olarak yetiştirilmesi gibi, milli ve çağdaş amaçlardan sapmaksızın, toplum ihtiyaçlarını karşılayacak ve yurt kalkınmasına ve üretime yardımcı olacak kuruluşlar olarak, fonksiyonlarını Atatürk devrim ve ilkelerine ve Anayasa, Milli Eğitim Temel Kanunu ve Hükümet Programlarına

dayalı icra planında belirtilen hedefler çerçevesinde yerine getirebilmeleri için, bu hedeflere yönelmeye imkân verecek bir yapıya kavuşturulmalarını,

- c. Yükseköğretim sistemimizin mevcut bünyesel sorunlarına güvenilir, ileriye yönelik ve ülkemiz gerçeklerine uygun çözümler getirilmesini,
- d. Yükseköğretim kurumlarının yüklendikleri görevleri yerine getirmelerinde her bakımdan devletin gözetim ve denetim fonksiyonunun devamlı ve etkin bir şekilde gerçekleştirilmesini,
- e. Yükseköğretimin bütünlüğü ilkesi ışığında, yükseköğretim alanının bütün yönleriyle plana bağlanmasını, yönlendirilmesini, uygulamaların yakından izlenerek değerlendirilmesini, kurumlar arasında işbirliği ve koordinasyonun sağlanmasını ve korunmasını,
- f. Kaynakların etkin bir şekilde kullanılmasını ve fırsat eşitliği ilkesinin gerçekleştirilmesini; kurumların memleket yüzeyinde dengeli dağılımını,
- g. Öğretim elemanlarının hizmet gücünden, istenildiği ve gerektiği gibi yararlanılmasını,
- h. ileriye yönelik ve planlara uygun öğretim elemanı ve insangücü yetiştirilmesini

sağlamak amacıyla bu Kanunun (2547 sayılı) hazırlanmasına ihtiyaç duyulmuştur.¹¹

1981 öncesi yükseköğretim düzeninde yeterli görülmemekle eleştirilen noktalar şöyle özetlenebilir:

1. Yükseköğretim kurumlarının; kalkınma planlarında belirtilmiş olan "araştırmalara dayalı olgu ve ilkeler ihmal edilerek, plansız, kısa sürede mevcut üniversite sayısının 9'dan 19'a çıkarılması,
2. Gereksinme duyulan öğretim üyesi yetiştirilmeden yeri kurumlar açılması,
3. Öğretim üyelerinin toplandığı büyük şehirlerdeki kurumların mezunları ile öğretim üyesi sıkıntısı çeken ve aynı diplomayı veren diğer kurumların mezunları arasında ülke menfaatlerini zedeleyen nitelik farklarının olması,
4. Yükseköğretim kurumlarının sağladıkları eğitim olanaklarının sayısal yetersizliği ve kalkınma planlarında öngörülen insangücünün yetiştirilmesi yerine sürekli olarak aynı alana yönelik insangücü yetiştirilmesi,
5. Açık yükseköğretim uygulaması ile hızlandırılmış eğitim programları uygulaması daha çok öğretmen yetiştirmeye yönelik olmuş, sonuçta Milli Eğitim Bakanlığı gereksinmesinin çok üstünde ve bugün için yeniden hizmetiçi eğitim verilmesi yoluyla

(11) Milli Güvenlik Konseyi 5, Sayısı: 285, **Yükseköğretim Kanunu Tasarısı ve İhtisas Komisyonu Raporu** (1/203) 16 Temmuz 1981, T.C. Başbakanlık Kanunlar ve Kararlar Tetkik Dairesi Başkanlığı, Sayı: 101-818/05111. s. 1-16.

nitelik kazandırılması gereken çok sayıda bir öğretmen kitlesinin oluşması,

6. Yükseköğretim kurumlarındaki öğretim elemanlarının genellikle pedagojik eğitimden geçmemiş olmaları,
7. Akademik unvan ve yetkilerin tüm yükseköğretim kurumlarında geçerli ve tutarlı ölçülere bağlanamamış olması,
8. Yükseköğretim kurumlarında gerçekleştirilemeyen ya da işletilemeyen **rehberlik hizmetleri**, sosyal çalışmalar ve **yönetime katılma**, öğrencilerin **not**, **kitap** ve benzeri konulardaki gereksinmelerinin karşılanamaması vb.

Yukarıda özetlemeye çalıştığımız gerekçelerle 1981 yılında Yükseköğretim Kanunu kabul edilmiştir ve Yükseköğretim Kurulu (YÖK) kurulmuştur. Kanunun kabulünden bu yana on yıl geçmiştir. Bugün üniversite sayısı 19'dan 29'a çıkmıştır, yakında 44'e çıkması beklenmektedir. On yılda üniversite sayısı % 53 artırılırken Kalkınma Planlarında belirtilmiş olan 'araştırmalara dayalı olgu ve ilkelere' uyuldu mu? Üniversite sayısı artırılırken, gereksinme duyulan öğretim üyesi yetiştirildi mi? Kalkınma planlarında belirlendiği üzere, yeni üniversiteler açılırken her üniversite ayrı bir proje olarak ele alındı mı? Her yeni üniversite tüm fiziksel olanaklar ve bilimsel ortam sağlandıktan ve öğretim üyesi gereksinmesi karşılandıktan sonra mı açıldı? Öğrenci kapasiteleri artırılırken ülkemizin gereksinme duyduğu nitelikli ve yüksek nitelikli insangücü esas alındı mı? Açık yükseköğretim uygulaması ve hızlandırılmış eğitim programları, daha önce öğretmen yetiştirmeye yönelikti de, bugün değil mi? YÖK öncesi Milli Eğitim Bakanlığının gereksinmesinin sayıca çok üstünde, nitelikçe çok altında öğretmen yetiştiriliyordu da, bugün yetiştirilmiyor mu? Öğretim üyesi yetiştirilmeden ve diğer öğrenim olanakları sağlanmadan yalnızca kapasite artırmaya yönelik yükseköğretim kurumları açılarak YÖK öncesi, yeterli nitelik kazanılmadan üniversite diploması veriliyor du da, bugün verilmiyor mu? 2547 sayılı Yükseköğretim Kanunu gerekçesinde, "yükseköğretim kurumlarındaki öğretim elemanlarının genellikle 'pedagojik eğitimden' geçmemiş" olmaları eleştirilmektedir. YÖK, bu soruna nasıl bir çözüm getirmiştir? Gerekçedeki bir başka eleştiri konusu da, akademik unvan ve yetkilerin tüm yükseköğretim kurumlarında geçerli ve tutarlı ölçülere bağlanmasıdır. Bugün düzeldi mi?

YÖK ile birlikte, özellikle rektör, dekan, yüksek okul ve enstitü müdürü vb. yöneticilerin atanmasında, hatta kimi zaman akademik unvanların kazanılmasında üniversiteler aşırı derecede "politize" edilmiştir. YÖK öncesi bir doçent ya da profesör adayına araştırma ya da tez konusu sorulurken, bugün jürisinde kimlerin olduğu sorulur olmuştur. Çünkü artık doçentliğe ve profesörlüğe yükseltimede tez aranmamaktadır. Oysa bu tezler, ilgili alandan en az beş profesörün denetiminden geçmiş, uluslararası standartlarda, alana bilimsel katkı

niteliğinde çok değerli araştırmalardı. Bugün sözü edilen jürilerde, adaya olumlu rapor yazacak profesörler aranır olmuştur. Böylece akademik değerler, YÖK ile birlikte temelinden sarsılmış, niteliksiz öğretim üyesi yetiştirilmesine adeta prim verilmiş, dolayısıyla üniversitelerce verilmekte olan önlisans, lisans, yüksek lisans, doktora vb. diplomalar sulandırılmıştır. Yakın gelecekte Türk üniversitelerince verilen diplomalara Avrupa ya da Amerika'da denklik verilmezse, bu hiç de süprizle karşılanmamalıdır. Çünkü üniversite diplomasının altında imzası olan kimi öğretim elemanlarının (Eğitim Yüksekokulları ve Eğitim Fakültelerinde olduğu gibi) bizzat kendileri lisans diplomasına sahip değillerdir.

Yirmi yıldır özlemi duyulan planlı bir yükseköğretim düzeni, ne yazık ki YÖK ile de kurulamamıştır. Üniversitelerin ülke düzeyine dengeli dağılımı sağlanamamıştır. 1989 - 1990 öğretim yılında Türkiye toplam nüfusunun % 23.5'ünü oluşturan ilk üç büyük ilimizde, yükseköğretim öğrencilerinin %54.6'sı, özel durumu olan Açıköğretim Fakültesi öğrencileri dışlandığında %66'sı öğrenim görmektedir. Anılan öğretim yılı öğretim elemanlarının %61.8'i, öğretim üyelerinin % 68.2'si üç büyük ildeki üniversitelerde görevli idi.

Ne yazık ki, 11 yıl önce kuşkulandığımız gelişmeler bugün gerçekleşmiştir: Yeterli sayıda ve nitelikte öğretim üyesi yetiştirilmeden akademi; yüksekokul, eğitim enstitüsü, fakülteye, üniversiteye dönüştürülmüştür. Üniversite öğretim üyeliği ile eşdeğerde olmayan bir kısım profesöre, doçente, hatta iki - üç yıllık eğitim enstitüsü mezunu ortaokul öğretmenlerine öğretim görevlisi, yardımcı doçent, üniversite doçenti, üniversite profesörü unvanları verilmiştir. Bunların içinde doçent olup da hiçbir yabancı dil bilmeyenler çoktur. Böylece üniversite öğretiminde nicelik, niteliğe yeğlenmiştir. Bu bağlamda proförlük, doçentlik gibi akademik unvanlar toplumumuzda erozyona uğramıştır. Üniversite kavramı konusundaki değerler temelinden sarsılmıştır.

Öyleyse planlı bir yükseköğretim düzeni kurulması zamanı çoktan gelmiş, hatta geçmişir bile!

Bugünkü Türk üniversitelerinde özlemi duyulan, birinci derece önceliği olan en önemli sorun; bilimsel, yönetsel, malî özerkliği olan bir üniversite düzeninin hiç zaman yitirilmeden kurulmasıdır. Ancak özerk bir üniversite, bu en yüksek düzeydeki eğitim - öğretim, araştırma ve bilim merkezlerini bugün içine düştükleri politik ve ideolojik baskılardan koruyabilir. Türkiye Cumhuriyeti tarihinin hiçbir döneminde Türk Üniversitesi bugünkü denli **politize** edilmemiştir. YÖK başkanından sonra gelen başkan vekilinin 1987 yılında bir siyasi parti genel merkezince birinci sırada milletvekili adayı gösterilmesi ve seçilmesi, bugünkü üniversite yönetimine ne denli politika bulaştırıldığını açık seçik ortaya koymuştur. Kafasında politik niyetleri olan bir YÖK başkan vekili, üniversitelere rektör, dekan atanırken yansız olabilir mi? Atanmasında politik, hatta ideolojik baskılar bulunan üniversite yöneticileri, akademik anlamda ne ölçüde objektif olabilirler?

Üniversite kavramından yazılmaya değer ne kaldı ki yazayım!